

BROEDVOGELINVENTARISATIE VAN DE TERKAPLESTERPUOLLEN IN 1994

Willem van Manen

In het voorjaar van 1994 werden de Terkaplesterpuollen geïnventariseerd op broedvogels in opdracht van Staatsbosbeheer. Alle graslandgebieden in eigendom van Staatsbosbeheer regio Friesland-zuid worden periodiek op weidevogels en andere voor het beheer belangrijke vogelsoorten onderzocht. Dat gebeurt in verband met planning en beoordeling van het beheer. Een kwaliteitsbeoordeling kan alleen worden uitgevoerd op basis van recente gegevens die zijn verzameld op gestandaardiseerde wijze. De inventarisatie werd uitgevoerd door de auteur van dit artikel, werkzaam bij de vereniging SOVON.

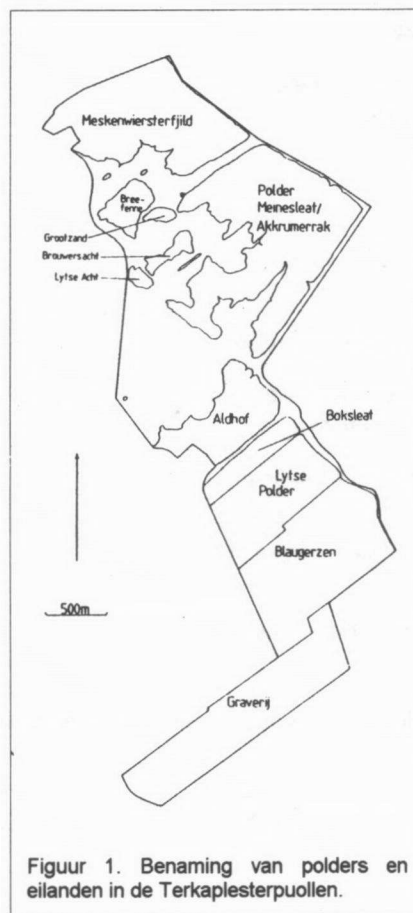
gebied

'Terkaplesterpuollen' is de verzamelnaam voor een aantal polders, eilandjes en het gelijknamige meer tussen de plaatsen Terhorne, Akkrum en Joure. De polders en eilandjes liggen langs of in de Terkaplesterpuollen, één van de kleinere Friese meren. De oppervlakte van het onderzochte gebied (zonder bevaarbaar open water) bedraagt 542 ha. Het meer zelf heeft een oppervlakte van ongeveer 250 ha. Het gebied bestaat overwegend uit open grasland, hier en daar afgezoomd met brede rietkragen en broekbos. Mede doordat het vanaf de zomer van 1993 veel regende, stonden in het voorjaar van 1994 veel zomerpolders en boezemlanden langer dan normaal onder water. Hierdoor kwam de grasgroei laat op gang en boden grote delen van met name de Polder Meinesleat/Akkrumerrak (figuur 1) een slijkige, kale aanblik. Vanwege de vele regen in het maaiseizoen werden delen van de Blaugarzen in 1993 niet gemaaid, zodat deze er op afstand uitzagen als met pijpestrootje vergraste heidevelden.

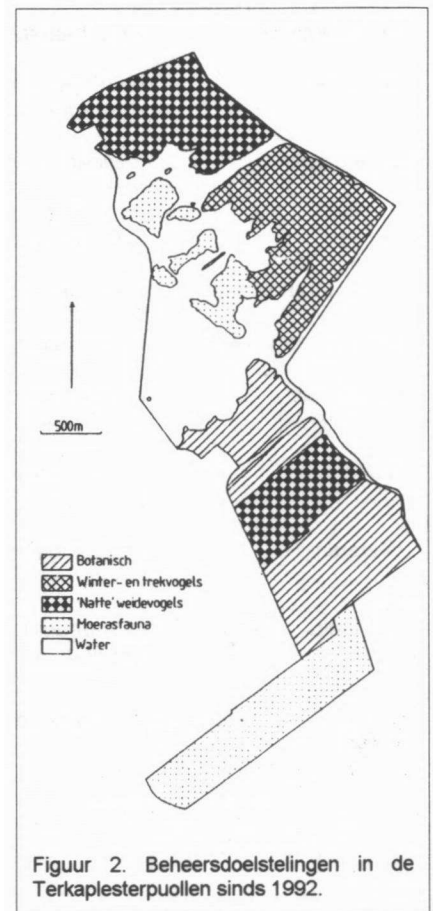
Bossen en struwelen (7 ha) beslaan 1,3 % van de oppervlakte. Rietvelden (8 ha), met uitzondering van smalle kragen, vormen 1,5% van de oppervlakte. De petgaten in de Graverij hebben een oppervlakte van 28 ha (5,2%). De petgaten zijn een verzameling grotere en kleinere oppervlakten open water, doorspekt met langgerekte eilandjes en plaatselijk omzoomd met rietvelden/kragen en wilgenstruweel. De rest van het gebied (499 ha, 92%) bestaat uit grasland, doorsneden met sloten. Het uiterlijk wordt in sterke mate bepaald door waterhuishouding en beheer.

beheer

Globale doelstellingen voor het gebied

Figuur 1. Benaming van polders en eilanden in de Terkaplesterpuollen.

Figuur 2. Beheersdoelstellingen in de Terkaplesterpuollen sinds 1992.

zijn weergegeven in figuur 2. De delen die botanisch worden beheerd worden licht bemest (dotterbloemverbond) of niet bemest (blauwgraslanden) en staan regelmatig in herfst en winter onder water. De gebieden met een pleisterfunctie voor winter- en trekvogels staan van november tot in maart grotendeels onder water. Plaatselijk wordt er naar gestreefd ook in april-mei en juli-augustus een natte situatie te creëren. Door de vele vogels wordt de vegetatie vertrapt, zodat de groei in het volgende jaar laat op gang komt. In

1994 werd een aantal percelen met deze doelstelling vanaf juni begraasd. De percelen met een doelstelling voor weidevogels van vochtige en natte graslanden worden licht bemest (liefst met ruige stalmest) en niet voor 15 juni gemaaid. In sommige percelen wordt nabeweid.

werkwijze

Bij het verzamelen van broedvogelgegevens voor terreinbeheer zijn drie

datum	begin	eind	tijd (min.)
8 april	8.15	10.15	120
19 april	6.25	17.50	685
29 april	4.00	17.50	830
19 mei	4.15	18.30	855
17 juni	3.30	17.05	815
5 juli	3.15	5.05	110

Tabel 1. Tijdsinvestering broedvogelinventarisatie van de Terkaplesterpuollen in 1994

facetten belangrijk: 1) verspreiding van soorten die van betekenis zijn voor het beheer, 2) aantalsontwikkeling van alle soorten, 3) relatie met het beheer.

De Terkaplesterpuollen zijn in 1994 onderzocht op alle soorten die voorkomen op de rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland (Osieck & Hustings 1994). Daarnaast werden voor het beheer belangrijke en/of plaatselijk weinig voorkomende soorten geïnventariseerd.

Er werden vijf integrale inventarisatieronden uitgevoerd in de periode april t/m begin juli. Op 8 april werden alleen de petgaten geïnventariseerd. De polders stonden op die datum nog blank en weidevogels zaten in groepen te wachten op daling van de waterstand. Op 19 april werd begonnen met de weidevogelinventarisatie. Een overzicht van de velddagen is weergegeven in tabel 1.

In grote lijnen werd de uitgebreide territoriumkartering zoals beschreven in Hustings et al. (1985) toegepast. Meest te voet en soms per boot werd een zodanige route aangehouden dat het hele gebied werd gedekt. Daarbij werd uitgegaan van een waarneemcirkel met een straal, variërend van 50 m. in moeras tot 200 m. in open gebied.

Territoriumaanduidende waarnemingen als zang, balts en alarm kregen veel aandacht. Daarbij werd gelet op elkaar uitsluitende waarnemingen, bijvoorbeeld twee gelijktijdig zingende mannetjes. Omdat bijna de hele dag werd geïnventariseerd, hoewel de meeste vogels enkele uren na zonsopgang aanzienlijk minder actief worden, werd zo nu en dan een handvol zand in struikgewas geworpen om vogels vocaal op te porren. Bovendien werden delen die de vorige ronden in de middag werden bezocht, gedurende de

Grauwe ganzen met jongen

foto Dick Goslinga

volgende ronde met een vroeg bezoek vereerd.

Nachtvogels (Roerdomp, rallen, Ransuil en Kwartel) werden geïnventariseerd in de zeer vroege ochtend. Daarbij werd, alvorens met de echte inventarisatie te beginnen, een aantal strategische punten afgereden of -gevaren om te luisteren. Er werd geen gebruik gemaakt van een cassette-recorder.

De veldwaarnemingen werden genoteerd op 1:10.000 kaarten en bij thuiskomst zo snel mogelijk verwerkt op soortkaarten. Bij de interpretatie werd op enkele uitzonderingen na uit-

gegaan van de criteria zoals opgesteld in de BSP-handleiding (van Dijk, 1993).

Resultaten

In totaal werden 63 soorten vastgesteld, waarvan er 43 werden geteld (tabel 2). Van deze soorten staan er acht (Zomertaling, Kemphaan, Watersnip, Grutto, Tureluur, Visdief, Snor en Rietzanger) op de Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland (Osieck & Hustings 1994).

Op de Lytse Acht, een volledig bebost eilandje met een oppervlakte van 2,2

soort	aantal	soort	aantal	soort	aantal
Fuut	39	Kemphaan	5	Snor	1
Knobbelzwaan	4	Watersnip	3	Rietzanger	66
Grauwe Gans	5	Grutto	141	Bosrietzanger	7
Canadese Gans	7	Wulp	10	Kleine Karekiet	127
Bergeend	6	Tureluur	34	Spotvogel	1
Krakeend	33	Kokmeeuw	110	Braamsluiper	1
Wintertaling	4	Visdief	25	Grasmus	2
Wilde Eend	+	Houtduif	+	Tuinfluter	+
Zomertaling	7	Koekoek	5	Zwartkop	+
Slobeend	36	Ransuil		Tjiftjaf	+
Tafeleend	13	Veldleeuwerik	100	Fitis	+
Kuifeend	19	Graspieper	7	Staartmees	1
Bruine Kiekendief	4	Gele Kwikstaart	35	Pimpelmees	+
Havik	1	Witte Kwikstaart	+	Koolmees	+
Fazant	+	Winterkoning	+	Vlaamse Gaai	+
Kwartel	3	Heggemus	4	Ekster	+
Waterral	1	Roodborst	+	Zwarte Kraai	+
Waterhoen	3	Merel	+	Vink	+
Meerkoet	+	Zanglijster	+	Putter	1
Scholekster	46	Blauwborst	1	Kneu	2
Kievit	122	Sprinkhaanrietzanger	3	Rietgors	+

Tabel 2. Vastgestelde soorten en aantallen territoria in de Terkaplesterpuollen in 1994. Verklaring + = aanwezig in onbekend aantal

ha (geen Staatsbosbeheer-eigendom) werden alle soorten geïnventariseerd. De begroeiing wordt gedomineerd door els, wilg, vlier, braam en er is sprake van een rijke kruidlaag. Er werden 45 territoria (20,4/ha), verdeeld over 21 soorten vastgesteld (tabel 3). Voor een zo klein gebied is zowel het aantal soorten als het aantal territoria groot.

Soortbesprekingen

Omdat in het kader van dit artikel onmogelijk alle soorten besproken kunnen worden lichten we er een paar interessante uit.

Grauwe Gans, 5 territoria (figuur 3a)
De Grauwe Gans is een nieuwe broedvogel in de Terkaplesterpuollen. Altenburg & Wymenga (1991) vermelden expliciet het ontbreken van de soort. Grauwe Ganzen met broedgedrag werden vooral waargenomen in delen van het gebied met veel dekking in de vorm van riet en struweel. Paren vlogen van hot naar her, maar werden een volgende keer volledig over het hoofd gezien. Drie van de vijf paren hadden op 29 april geen jongen en zeer waarschijnlijk ook geen nest. De kans is klein dat deze paren alsnog een broedsel hebben geproduceerd. In de twee andere gevallen werden op 29 april de vrouwtjes gezien, beide vergezeld van vier kleine jongen.

Soort	Aantal	N/ha
Fuut	2	0,9
Wilde Eend	2	0,9
Havik	1	0,5
Fazant	1	0,5
Houtduif	1	0,5
Winterkoning	6	2,7
Heggenmus	2	0,9
Roodborst	2	0,9
Merel	1	0,5
Zanglijster	1	0,5
Kleine Karekiet	3	1,4
Spotvogel	1	0,5
Tuinfluitier	4	1,8
Zwartkop	1	0,5
Tijftjaf	2	0,9
Fitis	6	2,7
Staartmees	1	0,5
Pimpelmees	1	0,5
Koolmees	2	0,9
Vink	4	1,8
Putter	1	0,5

Tabel 3. Aantal territoria en dichtheden van alle soorten op de Lytse Acht (2,2 ha)(geen SBB-eigendom) in 1994

Bruine Kiekendief, 4 territoria (figuur 3b)
In alle territoria werd een nest gevonden en de broedparen waren alle volwassen vogels. Broedbiologische gegevens staan per paar vermeld in tabel 4. Het geslacht van de jongen werd bepaald aan de hand van de pootdikte, de leeftijd aan de hand van de vleugellengte (Zijlstra 1986). Bij de berekening van het begin van de eileg werd een broedduur aangehouden van 33 dagen bij een legselgrootte van 3-4 en 34 dagen bij een legsel van 5-6 eieren (Bijlsma 1993). Het gemiddelde legbegin (17 april) viel bij de vier paren vroeg in vergelijking met Flevoland (26 april, n=494), Lauwersmeer (28 april, n=285) (Zijlstra, Daan & Bruinenberg-Rinsma 1992) en met het Friese vasteland en Drenthe (29 april, n=46)(Bijlsma 1993). De gemiddelde legselgrootte (5,0) en broedselgrootte (3,8) vallen hoog uit vergeleken met genoemde bronnen, temeer omdat alle nesten tot de laatste controle succesvol waren. Vermoedelijk waren de omstandigheden voor Bruine Kiekendieven in de Terkaplesterpuollen in 1994 gunstig. In nest 1 ging in de eifase één ei verloren, de schaalresten lagen op de nesstrand. De andere verliezen vonden waarschijnlijk in de vroege jongenfase plaats: respectievelijk een verlies van 1, 2 en 1 jongen in de nesten 1, 2 en 3. In deze nesten waren respectievelijk 2 dagen vóór, op de dag zelf en drie dagen na het uitkomen van het eerste jong nog geen verliezen opgetreden. Als prooiën werden op en in de nabijheid van de nesten aangetroffen: 6 jonge Spreeuwen, 1 gruttokuiken en 1 jonge haas.

Kemphaan, 5 territoria (figuur 3c)
Op 19 en 29 april werden in het gebied ongeveer 500 Kemphanen geteld. De vogels verbleven in groepen van meer dan 100 exemplaren. Op 19 mei werden twee groepen van 18 en 40 exemplaren waargenomen in de Polder Meinesleat/Akkrummerrak. Daarnaast

werden in de Blaugarzen twee solitaire, broedverdachte vrouwtjes opgemerkt. Op 17 juni waren de groepen verdwenen. In de Polder Meinesleat/Akkrummerrak werden drie vrouwtjes en een mannetje gezien, waarvan bij het interpreteren van de gegevens is aangenomen dat het broedvogels betrof.

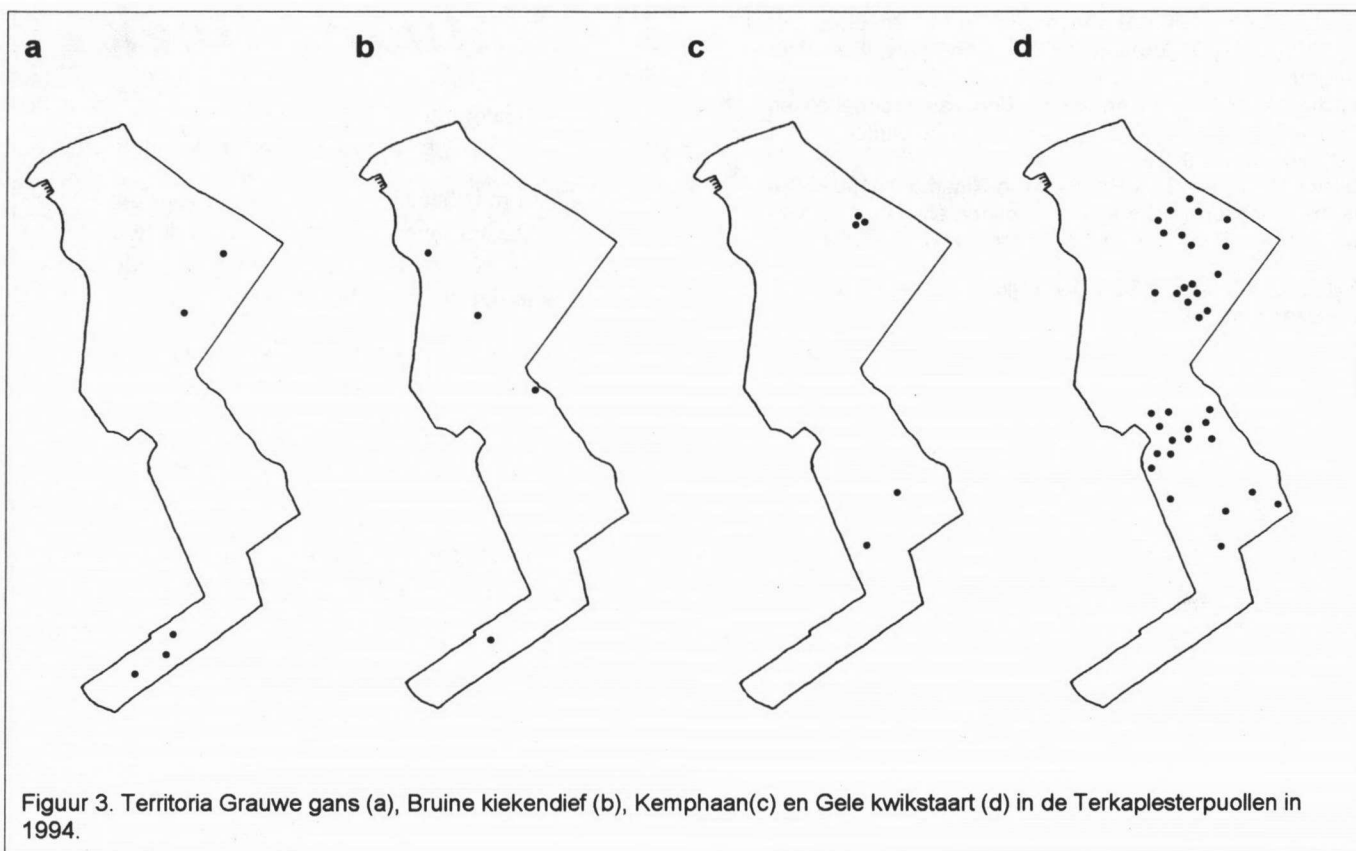

Gele kwikstaart foto Lubbert Boersma

Gele Kwikstaart, 35 territoria (figuur 3d)
De aantallen Gele Kwikstaarten in de Terkaplesterpuollen vielen tegen in vergelijking met de aantallen vastgesteld bij het Sneekmeer in 1993 (van Manen 1993). De meeste Gele Kwikstaarten werden in de Terkaplesterpuollen aangetroffen in zomerpolders, terwijl bij het Sneekmeer de nadruk lag op de boezemlanden. Het is mogelijk en zelfs waarschijnlijk dat de Gele Kwikstaart reageert op de vegetatie in boezemlanden en zomerpolders. Mijn globale indruk is dat vooral op plekken met veel dotterbloem en grote ratelaar,

broedpaar	nest	legbegin	aantal eieren	aantal jongen	geslacht man	jongen vrouw
1	+	17-4	5	3	2	1
2	+	15-4	6	4	3	1
3	+	12-4	5	4	1	3
4	+	22-4	4	4	3	1

Tabel 4. Broedbiologische gegevens van vier broedparen Bruine Kiekendief (alle volwassen vogels) in de Terkaplesterpuollen 1994.

afgewisseld met rietgras, dus geen homogene grasmatt, de grootste dichtheden van de Gele Kwikstaart voorkomen. Het verdwijnen van de Gele Kwikstaart uit graslandgebieden elders, benadrukt het bijzondere karakter van de Friese boezemlanden en onderstreept de betekenis van de Gele Kwikstaart als indicatorsoort.

Beheersaanbevelingen

Slechts een klein deel van het gebied heeft een op broedvogels toegespitst beheer. Het gaat hier om enkele polders met een beheer gericht op weidevogels van natte graslanden en moerasvogels. Voor het beheer van deze terreindelen wordt verwezen naar Altenburg & Wymenga (1991) die dui-

delijke en zorgvuldige beheersrichtlijnen hebben geformuleerd.

Nauwelijks belicht is het moerasbos. De inventarisatie van de Lytse Acht leverde, voor zo'n klein eiland, een grote hoeveelheid territoria van bosvogels op. Hieronder bevonden zich weinig kritische soorten, maar het is aanmerkelijk dat kritischer soorten zich zullen vestigen bij toenemende ouderdom en/of oppervlakte van het bos. Moerasbos zou kunnen worden ontwikkeld (door niets te doen) op afstand van gebieden met een belangrijke functie voor pleisterende vogels en belangrijke weidevogelgebieden. Binnen de Terkaplesterpuollen komt dit neer op de eilanden, de westelijke lob van de Polder Meinesleat/Akkrumerrak en delen van de Petgaten. Tot slot de

aanbeveling om met regelmaat broedvogelkarteringen uit te (laten) voeren omdat weidevogels in het algemeen snel en rigoureuus reageren op het gevoerde beheer. Daarnaast is het verstandig nesten te blijven zoeken om een idee te krijgen van het broedsucces.

Dankwoord

Voor hun hulp bij het veldwerk of het aandrazen van informatie en suggesties bedank ik Sjoerd Bakker, Bert Cox, Sjouke Klompmaker, Jurjen van der Meer, Harm van der Wal en Nico van der Weide. John van Betteray (redactie SOVON) was behulpzaam bij het samenstellen van dit artikel.

Literatuur

- Altenburg W. & Wymenga E. 1991. Beheersplan Terkaplesterpuollen. A&W-rapport 25, Veenwouden.
 Bijlsma R.G. 1993. Ecologische atlas van de Nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co, Haarlem.
 Dijk A.J. van 1993. Handleiding SOVON Broedvogelonderzoek. SOVON, Beek-Ubbergen.
 Hustings M.F.H., Kwak R.G.M., Opdam P.F.M. & Reijnen M.J.S.M. (red.) 1985. Vogelinventarisatie. PUDOC, Wageningen en Nederlandse Vereniging tot bescherming van Vogels, Zeist.
 Osieck E.R. & Hustings F. 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Technisch Rapport Vogelbescherming Nederland nr. 12. Vogelbescherming, Zeist.

van Manen W. 1993. Broedvogels van het Sneekerveer in 1993. SOVON-rapport 1993/13. SOVON, Beek-Ubbergen.

Zijlstra M. 1986. Het onderscheiden van mannetjes en vrouwtjes bij niet vliegvlugge Bruine Kiekendieven. Op Het Vinketouw 49: 12-15.

Zijlstra M., Daan S. & Bruinenberg-Rinsma J. 1992. Seasonal variation in the sex ratio of marsh harrier *Circus aeruginosus* broods. Functional Ecology 6: 553-559.

Willem van Manen / SOVON, Rijksweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen
